

9

VESNA SARA PENO

Omladini (ne)dostupna sfera umetnosti: „Jugoslovensko-nemačka horska nedelja” u afirmisanju crkvene muzike*

Iako je građanima FNR / SFR Jugoslavije bila zagantovana sloboda pripadnosti verskim zajednicama, kao što je takvim zajednicama bilo zagantovano i pravo da obavljaju svoju delatnost i komuniciraju s vernicima, postojali su različiti, kontinuirani oblici pritiska na jedne i na druge nakon kasnih 40-ih. Kao rezultat toga, verske zajednice imale su ograničen pristup javnoj sferi, posebno masovnim medijima i kulturnim institucijama. Imajući u vidu takve okolnosti, pokušaj da se jugoslovenska omladina upozna s crkvenom muzikom, započet krajem 60-ih u okviru MO Jugoslavije i Srbije, predstavljao je zanimljiv iskorak. U ovom poglavlju fokusiraću se, pre svega, na pojedinosti u vezi s osmišljavanjem, pripremom i odvijanjem višedecenijske međunarodne manifestacije „Jugoslovensko-nemačka horska nedelja”, a zatim i na rad grupe umetnika i naučnika koji su u tome imali presudnu ulogu. Pozabaviću se i promovisanjem specifičnih pogleda ove grupe umetnika i naučnika na estetske, muzičke i istorijske karakteristike srpskog crkvenog muzičkog nasleđa među mladim Jugoslovenima.

Ključne reči: Muzička omladina Jugoslavije, Muzičke omladina Srbije, međunarodna kulturna saradnja, „Jugoslovensko-nemačka horska nedelja”, srpska crkvena muzika

1. Uvod

Jedna u nizu aktivnosti koju je tokom nešto više od dve decenije sprovodila Muzička omladina Jugoslavije (MOJ), tačnije njen ogranak u SR Srbiji (Muzička omladina Srbije /MOS/), nosila je, u zavisnosti od toga da li se održavala u Jugoslaviji ili Saveznoj republici Nemačkoj, dvostruki naziv: „Jugoslovensko-nemačka horska nedelja”, odnosno „Nemačko-jugoslovenska horska nedelja”. Ovaj bilateralni muzički projekat, započet 1969, a okončan u godini pred početak

---

* Ovaj rad rezultat je istraživanja sprovedenog u Muzikološkom institutu SANU, koje finansira Ministarstvo nauke, tehnološkog razvoja i inovacija RS (RS-200176).

građanskog rata u SFR Jugoslaviji, predstavljao je deo međudržavne kulturne saradnje i podržavan je s najviših nivoa obe zemlje, kao i od različitih institucija od značaja. Uprkos tome, sudeći prema izveštajima u dostupnim arhivskim fondovima i obimom i sadržajem oskudnim napisima u onovremenoj štampi, sagledavanje dometa i značaja same manifestacije iziskuje vanredni istraživački entuzijazam i veštinu u rekonstruisanju tek delimično poznatih okolnosti u kojima se ona odvijala i zadugo trajala. Činjenica da su posredstvom datog projekta, i to ubrzo pošto je ustanovljen, mladi učesnici, podjednako i s jugoslovenske i s nemačke strane, po prvi put dobili priliku da se upoznaju sa zvučnim i istorijskoumetničkim nasleđem pravoslavne duhovnosti obavezuje pozornost muzikologa usmerenog primarno ka oblasti različitih vidova crkvenomuzičkih tradicija u daljoj i bliskoj prošlosti, uz to naviknutog na skromne izvore koji naučnim uvidima i tezama ne obezbeđuju uvek očekivanu akribičnost. Kada se ima u vidu da je pravoslavna crkvena muzika, iz dobro poznatih ideoloških razloga nakon Drugog svetskog rata,¹ bila prećutno zabranjena i uklonjena iz prvenstveno srpske, ujedno i jugoslovenske javne sfere,² te da se tek koncem 60-ih godina, u otprilike isto vreme kada je ustanovljena i „Jugoslovensko-nemačka horska nedelja”, s koncertnih podijuma mogla čuti poneka kompozicija s bogoslužbenim tekstom istočnohrišćanskog obreda u osnovi, razlog da se ovoj u potpunosti neistraženoj temi pristupi dobija na težini.

U izvesno liberalnijoj i opštim društvenim gibanjima prilagođenoj kulturnoj delatnosti MOJ-a i MOS-a, tokom 70-ih i 80-ih godina prošloga veka, kada je opredeljenje za zapadne kulturne vrednosti i njihovo ubrzano implementiranje u kulturnu politiku socijalističke zajednice jugoslovenskih naroda postalo posve očigledno, još uvek sporadična, no izvesno postojeća afirmacija pravoslavne duhovne muzike u sklopu „Jugoslovensko-nemačke horske nedelje” predstavljala je svojevrsni kuriozitet kojem se s različitih polazišta može prići, što očekivano obezbeđuje i različita tumačenja same njene pojave. U ovom radu, u skladu s raspoloživim materijalom, biće predstavljeni: 1. osnovni elementi koncepcije „Jugoslovensko-nemačke horske nedelje”, 2. njena pozicija u sklopu tada aktuelnih ideoloških narativa, pa i konkretnih programa koji su se kreirali pod institucionalnim pokroviteljstvom MOJ-a, s posebnim osvrtom na uvođenje

¹ Videti: Mirko Blagojević, *Religija i crkva u transformacijama društva* (Beograd: Filip Višnjić, 2005); Paul Mojzes, „Religious Liberty in Yugoslavia: A Study in Ambiguity”, *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Vol. 6, Iss. 2, Article 2 (1986).

² Videti: Melita Milin, „Orthodox Sacred Music as an Undesirable Segment of Tradition in Communist Yugoslavia”, u: *Musikgeschichte zwischen Ost und West: von der 'musica sacra' bis zur Kunstreligion. Festschrift für Helmut Loos zum 65. Geburtstag*, uredili Stefan Keym, Stephan Wünsche (Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2015), 225–234; Ivana Vesić, Vesna Peno, „The Structural Transformation of the Sphere of Musical Amateurism in Socialist Yugoslavia: A Case Study of the Beogradski Madrigalisti Choir”, *New Sound* 51 (2018): 43–63.

kompozicija crkvene muzike u zvanično prihvatljiv „jugoslovenski” muzički – horski repertoar, 3. dometi i uticaj same manifestacije na potonje prakse u domenu srpske crkvene muzike: bogoslužbene i koncertne, kao i na uspostavljanje vrlo sličnih projekata primenjene nauke u kojima je, nakon 90-ih, učestvovanje mladih pevača u ovladavanju horskim kompozicijama iz repertoara crkvene muzike i njihovo upoznavanje s pravoslavnom duhovnošću, srednjovekovnom opštom i umetničkom istorijom bio zvanični cilj angažovanih naučnika različitih profila, sada pod patronatom MOS-a. Napor da se objektivno sagledaju uloge koje su ispunjavala trojica koordinatora „Jugoslovensko-nemačke horske nedelje” ispred MOJ-a i MOS-a: Miodraga Pavlovića, dugogodišnjeg generalnog sekretara MOJ-a, Dušana Maksimovića Dumaksa, kompozitora i dirigenta Omladinskog kulturno-umetničkog društva (OKUD) „Ivo Lola Ribar” i Akademskog kulturnog-umetničkog društva (AKUD) „Branko Krsmanović” i muzikologa / vizantologa dr Dimitrija Stefanovića, naučnog saradnika Muzikološkog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti (SANU) (od 1958), u čijem je javnom delovanju pored istraživačkog rada podjednako bio zastupljen i dirigentski angažman, najpre u radu s Pančevačkim srpskim crkveno-pevačkim društvom i Horom učenika Pravoslavne bogoslovije „Sveti Sava”, potom i horom „Beogradski madrigalisti”, naposletku Studijskim horom Muzikološkog instituta Srpske akademije nauka i umetnosti, nažalost, nije doneo očekivane rezultate. Razlog je taj što postojeći izveštaji i dokumenta, pored jednoobraznih, mahom hvalospesnih iskaza o uspešnoj saradnji organizatora i atmosferi među učesnicima, ne obezbeđuju često elementarne informacije na osnovu kojih bi se ocenio stručni rad predvodnika bilateralne saradnje.³ Uprkos nastojanjima da se u toku protekle dve godine, pored Fonda MOJ (476) iz Arhiva Jugoslavije, obavi pregled dokumentacione građe i u samoj MO Beograda, to nije bilo moguće.⁴ Razgovori s pojedinim učesnicima „Jugoslovensko-nemačke horske nedelje”, takođe, nisu doprineli produbljivanju određenih saznanja. Uprkos šturim konkretnim informacijama od opšteg značaja, oni su, međutim, bili dragoceni u profilisanju utisaka o vanmuzičkim elementima koji su manifestaciju pratili, ali i u naslućivanju obrisa podmuzičkog ili nadmuzičkog konteksta međunarodne

³ O ličnostima koji su s nemačke strane bile zadužene za „Nemačko-jugoslovensku horsku nedelju” informacije su još manje poznate. U građi kojom sam raspolagala ne postoji čak ni njihova potpuna afilijacija, a bliži uvid u njihov umetnički, društveni, pa i politički status u potpunosti je izostao. Na pisanu molbu, upućenu organizaciji Internationaler Arbeitskreis für Musik (IAM), da dobijem podatke, makar od opšteg značaja u vezi s „Nemačko-jugoslovenskom horskom nedeljom”, odgovor nikada nije stigao.

⁴ Nažalost, upravo u toku nastajanja ovog rada kancelarije MO Beograda su devastirane, tačnije usled vremenskih nepogoda i dugogodišnjeg neulaganja u sanaciju krova, isti se urušio, što je na neizvestan rok odložilo pristup samim prostorijama i vrednoj građi koja je u njima pohranjena i izložena propadanju.

bilateralne manifestacije između Jugoslavena i Nemaca, koju su drugopomenuti iznenada, bez objašnjenja, prekinuli.⁵

2. Opšti pogled na koncepciju i uslove odvijanja „Jugoslovensko-nemačke horske nedelje” od njenog osnivanja (1969) do kraja 80-ih godina

U obimnoj i arhivistički nesređenoj dokumentaciji koja čini Fond MOJ-a (476) u Arhivu Jugoslavije, nije izdvojen osnivački akt bilateralne saradnje, niti su pronađeni precizni podaci o tome ko je bio inicijator s nemačke ili možda jugoslovenske / srpske strane, i s kakvim polaznim premisama se krenulo u pripremu projekta „Jugoslovensko-nemačke”, odnosno „Nemačko-jugoslovenske horske nedelje”. Vrlo je verovatno da su za pokretanje manifestacije bili zaslužni rukovodioci Međunarodnog radnog kružoka za muziku (MRKZM)⁶ sa sedištem u Kaselu u SR Nemačkoj, pod čijim su se pokroviteljstvom tokom 70-ih i 80-ih godina 20. veka realizovale na desetine muzičkih „Nedelja” raznovrsnog sadržaja po čitavoj Evropi⁷ i s čijim predstavnicima su generalni sekretar MOJ-a, Miodrag Pavlović, i dirigent Dušan Maksimović ostvarili bliske veze. Pavlović je bio dobro upoznat i s ostalim značajnim muzičkim organizacijama u Nemačkoj (poput tamošnjeg MO /Musikalische Jugend Deutschlands/ i društva „Mladi muziciraju”), koje su mahom sledile sličnu aktivističku politiku zbližavanja mladih posredstvom muzike i njihovog uključivanja u amatersko i / ili profesionalno bavljenje muzičkom umetnošću.⁸ „Jugoslovensko-nemačka nedelja” je, pored „Jugoslovensko-francuske nedelje”, koja se održala samo četiri

⁵ Za informaciju u vezi s iznenađujućim prekidom bilateralnog projekta zahvalna sam muzikologu dr Snežani Nikolajević, koja je, pored svoje stručne posredne uključenosti u rad MO, i u svojstvu Pavlovićeve supruge bila neposredni svedok nekoliko „Jugoslovensko-nemačkih horskih nedelja”.

⁶ Internationaler Arbeitskreis für Musik (IAM).

⁷ Godine 1987. MRKZM je organizovao čak sedamdeset i devet muzičkih manifestacija, od kojih je jedna bila „Nemačko-jugoslovenska horska nedelja”. Prema: AJ, 476, R5, „XIX Nemačko-jugoslovenska horska nedelja održana u Marktoberdorfu – SR Nemačka od 31. jula do 7. avgusta [1988]”, 1.

⁸ U Fondu MOJ-a (476) pohranjenom u Arhivu Jugoslavije sačuvana je građa koja potvrđuje da je Pavlović više puta boravio u SR Nemačkoj kako bi se upoznao s radom vodećih muzičkih institucija i društava, kao i sa stručnjacima koji su se nalazili na njihovom čelu. Tako je, primera radi, u poseti SR Nemačkoj, planiranoj i realizovanoj u novembru mesecu 1975, Pavlović trebalo da se susretne s nekoliko rukovodilaca i zaposlenih u muzičkim ustanovama u Bonu (Deutscher Musikrat) i Kelnu (Staatliche Hochschule für Musik und Tanz), kao i da prisustvuje časovima muzike i ugovara saradnju ispred MOJ-a. Pritom je očekivano bio upućen i na predstavnike u Ambasadi SFR Jugoslavije. Videti: Arhiv Jugoslavije (AJ), Fond Muzičke omladine Jugoslavije (475), registratura 25 (R25), “Inter Nationes. Programme of the visit to Bonn and Köln of Mr. Miodrag Pavlović [...], November 5th to 7th 1975”.

puta, trebalo vremenom da preraste u tzv. „Musica a quattro”, čije bi preostale dve članice postale Švedska i Mađarka. Ova ideja, međutim, nije zaživela.⁹

Bilateralnu manifestaciju su od početka do kraja vodili Pavlović, s višestrukim zaduženjima, povremeno i u svojstvu umetničkog rukovodioca, i Maksimović u stalnom angažmanu dirigenta. U ulozi animatora–predavača projektu „Jugoslovensko-nemačke horske nedelje” se 1971. godine priključio i muzikolog dr Dimitrije Stefanović.¹⁰ Organizaciju u SR Nemačkoj je ispred organizacije MRKZM s Državne akademije za muziku predvodio dirigent Kunibert Dobrovolskis iz Frajburga, a nakon njega, pored Dušana Maksimovića, rukovođenje mešovitim horskim ansamblom preuzeo je Frank Lenen (Lennen). Za uvežbavanje kamerne muzike, folkloru i narodnih igara bila je zadužena Barbara Huzenbet (Husenbeth), a u potonjim godinama održavanja „Nedelje” na njenom mestu su se našli Vinfrid Blum (Blum) i Martina Kapler (Kappler).

U SR Nemačkoj „Nedelja” se prvi put održala u Ramsajdu 1969, zatim se izvestan broj godina odvijala na Državnoj akademiji za muziku u Trosingenu (od 1972),¹¹ zatim u gradu Bod Valzeu (Bad Waldsee), naposljetku i na Bavarskoj muzičkoj akademiji u Marktobderdofu.¹² MOS je manifestaciju vezao za Vrnjačku Banju i okolna, turistički i kulturno-istorijski atraktivna mesta.

⁹ AJ, 476, R2, „(Miodrag Pavlović) Za konferenciju Muzičke omladine Jugoslavije. Jugoslovensko-nemačka horska nedelja, Beograd, 24 decembra 1988”, 1.

¹⁰ Nema konkretnih podataka na osnovu kojih bi se moglo rekonstruisati na koji je način i s kojim predispozicijama Stefanović priključen srpskom timu ispred MO Srbije i uključen u realizaciju „Jugoslovensko-nemačke horske nedelje”. Činjenica da je na Filozofskom fakultetu u Beogradu, 1955. godine, diplomirao na Grupi za engleski jezik i književnost Odseka za germanistiku, te da je vladao nemačkim jezikom, sigurno je bila važna preporuka u odnosu na tada aktivne muzikologe u Beogradu. Takođe, njegov dirigentski angažman je nesumnjivo bio dodatni razlog da se uključi u ovu bilateralnu muzičku saradnju, premda ne treba izgubiti iz vida i to da su lične veze i poznanstva, uz to proverena podobnost u još uvek rigidnom policijskom sistemu, imali određenu, često i odlučujuću težinu. Naposljetku, ne i zanemarljivo, međunarodni kontakti koje je Stefanović u to vreme već ostvario, još od vremena doktorskih studija u Velikoj Britaniji, koncertnih turneja s horom „Beogradski madrigalisti” i Studijskim horom Muzikološkog instituta SANU, kao i predstavljanje u okviru simpozijuma posvećenih duhovnoj muzici u inostranstvu, konkretno u Nemačkoj – sve navedeno omogućilo mu je prednost u odnosu na ostale srpske muzikologe. Vredno je pomena da je i dr Dragutin Gostuški, muzikolog i naučni saradnik Muzikološkog instituta SANU, bio uključen u pripremu četvrte po redu „Nedelje”, koja je održana u Vrnjačkoj Banji od 5. do 15. avgusta 1973. Videti: AJ, 476, R80, *Bilten* br. 52, decembar 1973, „Izveštaj o Jugoslovensko-nemačkoj horskoj nedelji 1973. god. Vrnjačka Banja, 5–15. avgusta 1973 /izveštaj sastavili Dušan Maksimović i Miodrag Pavlović”, 1–2.

¹¹ Ako je suditi prema izveštaju Dušana Maksimovića i Miodraga Pavlovića u vezi s četvrtom po redu „Nedeljom”, nakon prve muzičke manifestacije 1969, druga je bila održana u Vrnjačkoj Banji 1971. Drugim rečima, preskočena je, iz neznanih razloga, 1970. godine. Prema: AJ, 476, R80, *Bilten* br. 52, decembar 1973, „Izveštaj o Jugoslovensko-nemačkoj horskoj nedelji 1973. god. [...]”, 1.

¹² Videti: AJ, 476, R5, „XIX Nemačko-jugoslovenska horska nedelja [...]”, 2.

Različiti su bili uslovi u kojima se manifestacija odvijala u Nemačkoj i Srbiji. Državna akademija za muziku u Trosingenu, a naročito Bavarska muzička akademija u Marktoberdorfu,¹³ raspolagale su vanredno dobrim smeštajnim i drugim kapacitetima za prihvatanje učesnika „Nedelje”, njihov konstruktivan rad, odmor i zabavu. Internat, namenski projektovane prostorije sa svom neophodnom opremom – instrumentima, raznim vrstama tehničkih pomagala, koji su bili na raspolaganju i nemačkim i jugoslovenskim polaznicima, restoranom i salama za zabavu – omogućili su nesmetan i udoban rad tokom trajanja manifestacije. U Vrnjačkoj Banji okolnosti nisu bile ni izbliza tako dobre kao u gradovima SR Nemačke. Muzičke probe, hora i kamernih sastava održavane su u prostranoj i za rad najpogodnijoj sali Termalnog kupatila, gde je na raspolaganju bio dobar klavir. Za uvežbavanje instrumentalnog repertoara poslužila je i jedna nenamenska prostorija u hotelu „Slavija”, a ispred Turističke agencije „Putnik” odgovorni su se trudili da zajedno s lokalnom radio-stanicom obezbede potrebne magnetofone za emitovanje muzike za narodne igre kojima su polaznici ovladavali u večernjim satima. Kursevi igara, kao i predavanja dr Dimitrija Stefanovića, održavali su se u sali hotela „Borjak”, gde su mladi bili smešteni.

Osnovna ideja bilateralnog projekta bila je da na nivou razmene gostoprimstva mladi Jugosloveni i Nemci zajedno provedu deset dana¹⁴ i dobiju priliku da upoznaju kulturnoumetničku tradiciju drugog naroda, te da se međusobnim druženjem bliže povežu i sklope trajnija prijateljstva. Od okupljanja već formiranih horova mladih s jugoslovenske i nemačke strane odustalo se, jer je procenjeno da bi izostala očekivana interakcija i spontanost u komunikaciji, kako među učesnicima iz raznih delova Jugoslavije tako i Nemačke. Polaznici su, naime, boravili pod istim krovom,¹⁵ gde su u potpunosti imali organizovan program aktivnosti: zajedničke obroke, rad s dirigentima u pripremanju unapred određenog repertoara koji su izvodili na završnom javnom koncertu pred publikom, praćenje popularno osmišljenih predavanja, zabavu u pesmi i igri u večernjim satima, kao i kraća putovanja.¹⁶ Druženje bez predrasuda, zajedničko

¹³ U ovom gradu Akademija je bila smeštana u adaptiranom impozantnom zamku. Atraktivni prostor služio je redovno za koncertne namene, pa je godišnje unutar zamka u svečanoj sali, kao i na otvorenom, u dvorištu održavano između pedeset i šezdeset koncerata.

¹⁴ Iako je u nazivu manifestacija stajalo: nedelja, projekat se odvijao u desetodnevnom trajanju.

¹⁵ Podršku „Jugoslovensko-nemačkoj horskoj nedelji” pružalo je godinama Turističko preduzeće „Putnik”, i to ne samo u usluzi prevoza, a u Hotelu „Borjak” u Vrnjačkoj Banji učesnici su imali obezbeđen smeštaj. Značajnu pomoć u pripremi i održavanju manifestacije je obezbeđivao sekretar Zajednice kulture Vrnjačke Banje, drug Ruđinčanin. Prema: AJ, 476, R2, „Izveštaj o VI Jugoslovensko-nemačkoj horskoj nedelji, Vrnjačka Banja 3–11. avgust 1975, u Beogradu, 6. septembra 1975, Dušan Maksimović”, 2–3.

¹⁶ Dnevni ritam podrazumevao je, prema napomenama Miodraga Pavlovića iz opisa sedme po redu „Nedelje”, održane od 2–13. avgusta 1976. godine u Trosingenu, sledeći raspored aktivnosti: doručak u 8 sati, horska proba od 9 do 12 časova, ručak i odmor do 14 časova, kafa u 14.30,

pevanje, sviranje i igranje trebalo je da posluži uspostavljanju mostova među-narodnog prijateljstva.¹⁷

Iz dostupnog arhivskog materijala nije moguće sa sigurnošću ustanoviti na koji način su u MOS-u kao nosiocu projekta formirani spiskovi učesnika, da li su oni odabirani nakon obavljene audicije i, ukoliko jesu, šta je audicija sve podrazumevala, ili se lista kandidata finalizovala i na osnovu posrednih informacija, možda stručnih preporuka o muzičkim veštinama prijavljenih kandidata. Otvoreno je pitanje i na kojem nivou je vršena selekcija pevača i ko je činio svojevrsnu komisiju za odabir horista, te da li je, pored muzičke veštine, za ovaj odabir među mladim Jugoslovenima bila važna i neka druga vrsta podobnosti. Nije jasno ni na koji način su polaznici „Jugoslovensko-nemačke horske nedelje” bili informisani o samom projektu, da li je postojala izvesna cirkularna reklama ili bar obaveštenja među članovima podružnica na nivou zemlje kako bi se zainteresovani blagovremeno prijavili za manifestaciju i uključili u nju.¹⁸

Broj učesnika s obe strane nije svake godine bio isti, ali je u svakom slučaju bio značajan i kretao se i do sedamdeset i osamdeset horista.¹⁹ U početku je bilo važno da se polaznici „Nedelje” smenjuju iz različitih delova obe zemlje. U potpunem periodu formirala se s obe strane ustaljena grupa horista, naročito među mladima iz Beograda, koji su godinama zaredom provodili po desetak dana u SR Nemačkoj, na račun MO.²⁰ Kontinuitet u pohađanju horskog i kamernog kursa

---

proba kamerne muzike od 15–16, od 16–18 ponovo uvežbavanje horskog repertoara, večera, od 19–20 časova kamerna muzika, a od 20 do sata iza ponoći zajedničko veče. Videti: AJ, 476, R4, „Prilog uz tačku 17. Izveštaj o VII Nemačko-jugoslovenskoj horskoj nedelji održanoj u Državnoj akademiji u Trossingenu (SR Nemačka) od 2–13. avgusta 1976. god. /izveštaj sačinio M. Pavlović”, 4.

¹⁷ AJ, 476, R2, „(Miodrag Pavlović) Za konferenciju Muzičke omladine Jugoslavije. [...]”, 1.

¹⁸ U izveštaju nakon održane sedme „Jugoslovensko-nemačke horske nedelje” Pavlović u vezi s učesnicima navodi da je selekcija jugoslovenskih učesnika izvršena na bazi predloga MO opština iz Srbije i direktnog izbora MO BiH, Crne Gore i Makedonije, te da su MO Slovenije i Hrvatske zakasnile da iskoriste mogućnost i pošalju po tri učesnika. Takođe, neodređeno pominje da je uspeh „Nedelje” započeo onog trenutka kada su opštinske organizacije MO u Srbiji predložile veliki broj kvalitetnih kandidata među kojima nije bilo teško izvršiti gotovo najbolji izbor, te da su jugoslovenski učesnici bili, ako ne bolji, ono sigurno ravnopravni s nemačkim pevačima, a počeli su da se pridružuju mladim Nemcima i u kamernom muziciranju, što ranijih godina nije bilo slučaj budući da su im manjkali muzičko obrazovanje i veština. Videti: AJ, 476, R4, „Prilog uz tačku 17. Izveštaj o VII Nemačko-jugoslovenskoj horskoj nedelji [...]”, 1, 6.

¹⁹ Prema navodima Miodraga Pavlovića u materijalima za Konferenciju MOJ-a u Beogradu iz 1988. godine, na devetnaest održanih nedelja učestvovalo je čak hiljadu i četiri stotine mladih Jugoslovena i Nemaca, a izvedeno je 78 kompozicija horske muzike i oko 65 dela jugoslovenskih autora u oblasti kamerne muzike; nemački kompozitori su bili u manjem broju zastupljeni. Videti: AJ, 476, R2, „(Miodrag Pavlović) Za konferenciju Muzičke omladine Jugoslavije. [...]”, 1.

²⁰ Među stalnim učesnicima bili su, prema rečima Ivana Stefanovića, sina Dimitrija Stefanovića, on i njegova sestra, kao i njihovi bliski prijatelji, ujedno članovi različitih beogradskih horova, na prvom mestu ansambla „Beogradski madrigalisti” i Studijskog hora Muzikološkog instituta

na „Nedelji”, organizatori su u izveštajima ocenili kao dodatno dobar uslov da se održi uspešna radna i drugarska atmosfera.

Paritet između nemačkih i jugoslovenskih učesnika „Nedelje” nije, takođe, bilo uvek moguće tačno izvesti, kao što u praksi nije bilo moguće sprovesti ni ravnopravno učešće omladinaca iz svih delova Jugoslavije. Ako je to i bio prvobitno zamišljeni plan inicijatora ispred MOS-a, čak i tokom prvih godina održavanja „Jugoslovensko-nemačke horske nedelje” bilo je očigledno da je mladih iz različitih delova Srbije i Vojvodine, ne i sa Kosova i Metohije, bilo znatno više među ostalima. Odmah po ustanovljavanju manifestacije je, prema svedočenju muzičara Dragana Mladenovića, jednog od učesnika prve horske nedelje i u to vreme aktivnog člana OKUD „Ivo Lola Ribar”,²¹ gotovo čitav sastav ovog hora tadašnji dirigent Dušan Maksimović uključio u manifestaciju. Izvesno je da je na početku bilateralnog projekta bilo razloga da se nemačkim domaćinima ostavi utisak o solidnom muzičkom obrazovanju i uspešnoj sinergiji jugoslovenskih horista,²² ali je, i pored toga, upitno iz kojih razloga se u sačuvanim izveštajima nosioci organizacije vajakaju što se ovoj, prvoj masovnoj međunarodnoj muzičkoj manifestaciji pod okriljem MOJ-a²³ ne odazivaju na vreme članovi MO Hrvatske, a u kasnijem periodu ni članovi iz Bosne i Hercegovine, Crne Gore i Kosova, već prevashodno učesnici iz Srbije,²⁴ Vojvodine, Makedonije i Slovenije. O tome da li iz pomenutih republika i pokrajina nije bilo zainteresovanih kandidata ili, što je verovatnije, njihove podružnice MO za projekat nisu pokazivale blagovremenu zainteresovanost i neophodnu agilnost, niti su obezbeđivale

---

SANU, kojima je dirigovao, kao što je već pomenuto, njihov otac.

²¹ Mladenović je još kao student Fakulteta muzičke umetnosti u Beogradu osnovao ansambl „Renesans” i bio njegov višedecenijski rukovodilac. S pomenutim ansamblom učestvovao je u različitim muzičkim projektima koje je u potonjem periodu organizovao MOS.

²² Sam Dušan Maksimović je u izveštaju sa šeste „Nedelje” podvukao da „naši” učesnici nisu „dobri čitači” nota, te da je pojedinima bilo teško da se uklape u horske deonice i ostvare sliveni horski zvuk. On je uprkos tome bio uveren da je upravo i s tog razloga „Nedelja” veoma korisna i stimulaturna da bi učesnici u svojoj sredini preneli dragoceno iskustvo. Videti: AJ, 476, R2, „Izveštaj o VI Jugoslovensko-nemačkoj horskoj nedelji [...]”, 3.

²³ U izveštaju o održanoj horskoj „Nedelji” iz 1988. godine navedeno je da je ova muzička manifestacija najstarija i ujedno veoma ugledna međunarodna bilateralna akcija MOJ-a. Videti: AJ, 476, R5, „XIX Nemačko-jugoslovenska horska nedelja [...]”, 4, 6.

²⁴ Kao ilustracija sastava od trideset i devetoro mladih horskih pevača iz Jugoslavije može da posluži spisak učesnika na sedmoj po redu „Jugoslovensko-nemačkoj horskoj nedelji”: po jedan kandidat bio je iz Prilepa, Banjaluke, Sarajeva, Hrasnice (kraj Ilidže), Bora, Čuprije, Veternika, Vršca, Smederevske Palanke, Zaječara, Pljevalja i Novog Pazara, po dva iz Skoplja, Titograda, Pančeva, Arandelovca i Leskovca, po tri iz Subotice, Aleksinca i Novog Sada (od toga je jedan polaznik bio dugogodišnji srpski političar Nenad Čanak), a osmoro iz Beograda. Još precizniji uvid u masovnost učesnika iz Srbije, uključujući SAP Vojvodinu, pruža cifra od ukupno tridesetoro mladih, dok je tek devetoro iz Makedonije, Bosne i Hercegovine i Crne Gore. Videti: AJ, 476, R4, „Prilog uz tačku 17. Izveštaj o VII Nemačko-jugoslovenskoj horskoj nedelji [...]”, 2.

druge vidove potrebne podrške bilateralnoj muzičkoj akciji, čiji su, de facto, glavni nosioci bili iz Beograda, za sada nije moguće s izvesnošću znati. Da je bilo izvesnog animoziteta svedoči sam Miodrag Pavlović u izveštaju koji je pripremio za Konferenciju MOJ-a koncem 1988. godine i u kojem je konstatovao da je „poslednji trenutak da se svi zajedno zapitamo zašto je u akcijama MO Jugoslavije tako malo ovakvih [poput „Jugoslovensko-nemačke horske nedelje”, prim. V. S. P.] mostova i zašto se i po pitanju učešća u ‘Nedelji’ tako striktno delimo na dve polovine [...] te da li je ispravnije da na 20. ‘Nedelji’ učestvuju članovi iz svih konstitutivnih delova MOJ ili da promenimo naziv manifestacije u ‘Polujugoslovensko-nemačku horsku nedelju?’” Da takvo vreme može i doći ako se nastavi po starom, dobro je procenio funkcioner MO iz Beograda.²⁵ Iz njegovog vajkanja izostala je upitanost da li je, između ostalih razloga za izostanak učešća odgovornih iz republičkih organizacija MOJ-a, navedenu situaciju moguće objasniti i time što se umetničko rukovodstvo u projektu horske „Nedelje” nije nijednom promenilo, čak ni u pogledu proširenja sastava, tj. uključivanja, pored stalno prisutnih, i drugih profesionalnih pojedinaca iz ostalih jugoslovenskih republika i pokrajina, pa čak i onih iz Srbije.

Nije moguće zaključiti ni da li je uzrok odsustva kandidata iz celovite državne zajednice bio finansijske prirode. U izveštajima sačuvanim u Fondu MOJ-a nema pomena o tome kako su se obezbeđivala novčana sredstva u godinama koje su podrazumevale da se na srpskoj strani unapred regulišu obaveze oko prihvata gostiju iz Nemačke i domaće omladine s raznih strana zemlje. Takođe, nije zabeleženo ni da li su putni troškovi jugoslovenskih polaznika „Nedelje” do Nemačke obezbeđivani iz fondova sopstvene države ili je domaćin bio odgovoran za kompletnu finansijsku logistiku manifestacije.

Neizvesno je i da li je u početku u direktnim pregovorima postignut konsenzus u vezi s koncepcijom manifestacije, pre svega u njenom glavnom – muzičkom delu, koji je, ako je suditi prema zvaničnom nazivu, primarno trebalo da

²⁵ Izostanak članova MO izvan Srbije, pa čak slab odziv i opštinskih ogranaka unutar republike, evidentirao je Miodrag Pavlović i u izveštaju za osamnaestu po redu „Jugoslovensko-nemačku horsku nedelju”, održanu u Vrnjačkoj Banji od 1. do 9. avgusta 1987. Zvanični dopis započeo je konstatacijom da je došlo vreme da organi MO Srbije „radi sopstvene objektivnosti i autoriteta” procene šta „Nedelja” znači za članove MO u opštinama, a šta za muzičku kulturu u celini, na nivou čitave zemlje, te da se nakon takvog uvida mora zauzeti nedvosmisleni stav i „podesiti ponašanje kako prema organizacijama Muzičke omladine iz drugih republika, koje uporno ne šalju svoje predstavnike na Nedelju, tako i prema onim uglednim, ‘važnim’ organizacijama Muzičke omladine sa teritorije Srbije koje, takođe, ne upućuju svoje članove na Nedelju”. Pavlović je istom prilikom pomenuo da su „Nedelji” verni još jedino odgovorni ispred MO Slovenije, a da kandidata nema više ni iz Makedonije, i u rezigniranom tonu zaključio da podružnice MOS-a na bilateralni projekat sa SR Nemačkom čute, tačnije, bojkotuju ga, šaljući pritom redovno svoje članove u Grožnjan i na druge koncertne akcije, ne i na „Nedelju”. Videti: AJ, 476, R5, „Izveštaj o 18. Jugoslovensko-nemačkoj nedelji održanoj u Vrnjačkoj Banji od 1. do 9. 8. 1987, u Beogradu, avgusta 1987 /izveštaj sastavio M. Pavlović/”, 1.

obuhvati horsko muziciranje.²⁶ Izvesno, raznovrsne forme rada koje odgovaraju mladom naraštaju, a koje su mogle da dovedu do vidnih rezultata, stimulativnih kako za pojedince tako i za čitavu zajednicu učesnika, vrlo brzo su postali sastavni deo stalnog programa jugoslovensko-nemačke muzičke saradnje. Zajedničko kamerno muziciranje onih koji su se za to unapred opredelili već je u prvim godinama održavanja bilateralnog projekta uključeno u pripremanje završnog koncertnog nastupa u kojem su horsko učešće imali svi polaznici.²⁷ Edukativno-zabavni aspekt rada obuhvatao je i ovladavanje starim narodnim i savremenim – gradskim igrama. Obrazovno-vaspitanom pak aspektu „Nedelje” doprinosila su i bilingvalna predavanja ilustrovana dijapozitivima, filmovima i zvučnim primerima, koja je držao muzikolog dr Dimitrije Stefanović,²⁸ kao i izleti, koji su se uglavnom sastojali iz poseta srpskim manastirima i nemačkim gradovima. Aspekt kulturno-vaspitanog rada bio je u ovim predavanjima naročito naglašen kroz upoznavanje osnova razvoja slovenske (uopšte) i jugoslovenske muzičke kulture i umetnosti. U vezi s tim konstatovano je da „praćenje tokova naše kulture iz perspektive evropskih saznanja širi vidike mladih ljudi željnih novih saznanja”.²⁹ Tokom tzv. „zajedničkih večeri”, koja su počinjala nakon radnih aktivnosti i trajala često iza ponoći, s izuzetkom dana kada su održavani

²⁶ Opredeljenje isprva samo za horski repertoar je nesumnjivo došlo iz praktičnih razloga, s obzirom na to da je audiciju amatera i profesionalnih horskih pevača bilo znatno jednostavnije unapred organizovati, nego li izvršiti odabir dovoljno muzički obučenih i veštih instrumentalista koji bi bili u stanju da odgovore različitim muzičkotehničkim zahtevima partitura.

²⁷ U okviru sedme po redu „Jugoslovensko-nemačke horske nedelje”, koja se odvijala u Trosingenu od 2. do 13. avgusta 1976, održana su tri koncerta. Kao ilustracija programa koji su učesnici uvežbavali za javne nastupe može da posluži popis kompozicija iz dostupnog izveštaja. Na prvom po redu koncertu u Baden Badenu bile su obuhvaćene sledeće kompozicije: Hans Leo Hasler (Hassler): „Tanzen und Springen”, „Unter all’n auf dieser Erden”; Feliks Mendelson (Mendelssohn): „O Täler weit, o Höhen”, „O wunderbares, tiefes Schweigen”; Jozef Hajdn (Haydn): „Die Beredsamkeit”, „Die Harmonie in der Ehe”; Žan Batist Loalet (Loeillet): „Largo” i „Allegro” iz Sonate u G-duru; Luj Kej Derveloa (Caix D’Hervelois): Svita u G-duru; Dragutin Gostuški: „Da sam golub”; Radovan Gobec: „Pesem o svobodi”; Oskar Danon: „Kozara”; Josip Slavenski: „Voda zviru”; Konstantin Babić: „Balada o dva akrepa”; Stevan Mokranjac: XI Rukovet; Vladimir Berdović: „Lindžo”. Repertoar drugog nastupa je bio u potpunosti isti, čak i u redosledu, dok je treći imao novu listu kompozicija: Ditrih Bukstehude (Buxtehude): Preludijum u D-duru; Hajnrih Šic (Schütz): „Jauchzet dem Herren alle Welt (100. Psalm)”; Georg Fridrih Hendl (Haendel): Sonata za blokflautu u a-molu; Mendelson: „Mein Gott, warum hast du mich verlassen (22. Psalm)”; Maks Reger: „Der Mensch lebt und estehet nur eine kleine Zeit”; Frank Martin: „Agnus Dei” iz Mise za dvostruki hor; Kunibertas Dobrovolskis: „Den Herren will ich loben”; Stevan Mokranjac: „Tebe Boga hvalim”, „Heruvimska pesma”, „Njest svjat”; Stevan Hristić: „Svjati Bože”; Marko Tajčević: „Sei denj”; Jozef Arens (Ahrens): „Te Deum laudamus”. Videti: AJ, 476, R4, „Prilog uz tačku 17. Izveštaj o VII Nemačko-jugoslovenskoj horskoj nedelji [...]”, 2–4.

²⁸ U izveštajima se navodi da je dr Stefanović bio zadužen za predavanja i jugoslovenskim i nemačkim omladincima. Ne pominje se nijedno ime nemačkog stručnjaka koji je polaznike upoznao s nemačkom kulturnom tradicijom.

²⁹ AJ, 476, R2, „(Miodrag Pavlović) Za konferenciju Muzičke omladine Jugoslavije. [...]”, 1.

koncerti, mladi su ili prikazivali rezultate uvežbavanja kamernih dela, a održavana su i predavanja o kulturi, pre svega muzičkoj, ili su uvežbavane narodne igre. Benefit zajedničkog druženja u desetodnevnoj radnoj i istovremeno opuštenoj atmosferi bilo je i učenje jezika.

Planiranje horske „Nedelje” podrazumevalo je usaglašavanje partnerskih strana u vezi s repertoarom koji će učesnici uvežbavati. Same kompozicije najverovatnije su samostalno odabirali dirigenti. Notni materijal je u samom početku pripreman u formi zasebnog izdanja za svakog polaznika ponaosob, a kasnije je, iz finansijskih razloga, ova praksa bila ukinuta.³⁰ Za jugoslovenske organizatore nije uvek bilo jednostavno obezbediti note. Prvobitni planovi nekada su se menjali usred same „Nedelje”, i to u pravcu skraćivanja unapred dogovorenog repertoara.³¹ Partiture su pozajmljivane iz fondova većih beogradskih horova, poput KUD-a „Abrašević”, kao i iz lične nototeke dirigenta Maksimovića.

Dirigenti su izvesno nastojali da se ispoštuje reciprocitet kada je u pitanju broj kompozicija koje će horisti na probama obrađivati. Sam muzički program koncipirali su u skladu sa sopstvenim kriterijumima, računajući na glasovne potencijale učesnika i njihova znanja i iskustva u čitanju partitura. U obzir su uzimali i činjenicu da je spram polaznika i njihovih glasovnih mogućnosti bilo neophodno opredeljavati se za kompozicije koje nemaju izuzetno visoke tehničke zahteve.

Tematski okvir horskog repertoara trebalo je pak da posluži promociji umetničkih i aktuelnih muzičkih praksi svake strane. Ako je suditi prema izveštaju sa šeste „Jugoslovensko-nemačke horske nedelje”, koja se odvijala od 3. do 11. avgusta 1975. u Vrnjačkoj Banji, repertoar nije svake godine bio drugačiji, premda je izvesno da su jugoslovenski predstavnici nastojali da obeleže određene jubileje. Tako su npr. pomenute godine s uobičajene liste kompozicija izostale „Bajalice” Minte Aleksinačkog i „Madrigal” Konstantina Babića, a u program su uvrštene „Pjesma slobodi” Ivana Matetića Ronjgova, „Bilećanka” Ubalda Vrabeca i „Vozila

---

³⁰ Informacija o tome da su za svaku horsku nedelju štampane kompletne partiture potekla je od dr Snežane Nikolajević. Prema njenim uvidima u Arhivi MO Beograda bi trebalo da i dalje postoje primerci ovih notnih izdanja s repertoarom kompozicija jugoslovenskih, odnosno nemačkih autora. Ostalo je nepoznato da li je finansiranje i štampu notnog materijala sprovedila ona strana koja je određene godine bila domaćin ili su pripremu materijala izvodile svaka strana za sebe. Za šestu po redu „Nedelju”, prema rečima Dušana Maksimovića, nemački učesnici nisu dobili notni materijal koji su očekivali i koji su svakako želeli da zadrže nakon održane manifestacije. Celokupan notni materijal je bio pozajmljen, a ne štampan specijalno za horsku nedelju kao ranije. Videti: AJ, 476, R2, „Izveštaj o VI Jugoslovensko-nemačkoj horskoj nedelji [...]”, 3.

³¹ Dušan Maksimović je u Izveštaju sa šeste „Nedelje” imao potrebu da istakne da note „Bajalice” M. Aleksinačkog nije bilo moguće nabaviti, tako da je nemački dirigent Kunibertas Dobrovolškis u svoj program uvrstio „Uzdarje” od istog kompozitora. Iz istih razloga horisti nisu bili u mogućnosti da uvežbaju i izvedu kompoziciju „Da sam golub” Dragutina Gostušskog. Videti: AJ, 476, R2, „Izveštaj o VI Jugoslovensko-nemačkoj horskoj nedelji [...]”, 2.

se galija” Dušana Maksimovića. Prvim dvema horskim partiturama organizatori su želeli da na manifestaciji ukažu na 30-godišnjicu pobeđe nad fašizmom, a poslednjom pomenutom su nastojali da program učine raznovrsnijim smenom tutti i solističkih partija, u kojima su se smenjivali jedan nemački i jedan jugoslovenski pevač.³² U godinama pred okončanje bilateralne muzičke saradnje u repertoaru jugoslovenske muzike se evidentno promenila prvobitna ideološka sadržina kompozicija budući da je postala usmerenija na promociju srpskih muzičkih stvaralaca. Na osamnaestoj „Nedelji” dirigent Maksimović pripremio je horska dela Marinkovića, Mokranjca, Tajčevića, pa i savremenih autora poput Rajka Maksimovića i tada mladog Svetislava Božića.

„Jugoslovensko-nemačka horska nedelja” imala je u medijima dve zemlje različit tretman. Promocija manifestacije u nemačkoj javnosti odvijala se nekoliko meseci, pa i čitavu godinu dana unapred. Sve potrebne informacije u vezi s „Nedeljom” objavljujane su u programu MRKZM (u tzv. „Velikoj knjizi”), kao i u godišnjem planu Državne akademije za muziku u Trosingenu.³³ Uz to, svaki od tri održana koncerta pratili su plakati, a državni televizijski servis SR Nemačke je u udarnim terminima u večernjim satima emitovao aktuelne reportaže o „Nedelji”.³⁴ Učestali protok informacija o manifestaciji u medijima obezbedili su i prisustvo velikog broja zainteresovanih slušalaca na njenim završnim koncertima; slušalaca je, recimo, 1976. godine u Trosingenu bilo preko hiljadu i pet stotina na ukupno tri održana nastupa.³⁵ Prema rečima Miodraga Pavlovića, nemačke novine su objavile čak petnaest priloga, a bila su najavljena i tri stručna rada u vezi s manifestacijom u muzičkim časopisima, kao i korišćenje snimljenog materijala s tri koncerta u okviru radio-mreže.

Publicitet koji je u jugoslovenskim uslovima pratio „Nedelju” nije ni izbliza bio na visini onog u Nemačkoj. To je ujedno bio razlog što završni koncert nije bio masovnije posećen – obično je na njemu bilo stotinak slušalaca.³⁶ Ako se izuzme povremeno angažovanje reportera Radio Novog Sada, na kojem su emitovane emisije o horskoj „Nedelji”, kao i snimanje priloga na lokalnoj radio-stanici Vrnjačke Banje, uz kratke osvrtne u napisima u dnevnoj štampi, tj. *Politici* i *Ekspres politici*, prave promocije manifestacije zapravo nije ni bilo. Situacija se donekle u srpskim medijima popravila tek koncem 80-ih, kada su muzički kritičari s

³² Isto.

³³ Prema: AJ, 476, R4, „Prilog uz tačku 17. Izveštaj o VII Nemačko-jugoslovenskoj horskoj nedelji [...]”, 4.

³⁴ Isto.

³⁵ Isto.

³⁶ AJ, 476, R2, „Izveštaj o VI Jugoslovensko-nemačkoj horskoj nedelji [...]”, 3.

Radio Beograda, prisustvujući u Vrnjačkoj Banji održavanju „Nedelje”, izveštavali o njenom toku i pripremi završnog koncerta, kao i postignutom uspehu.³⁷

Da je „Jugoslovensko-nemačka horska nedelja” imala, pored muzičkih i kulturno-umetničkih ciljeva, i ulogu u višoj diplomatskoj sferi dve zemlje, potvrđuje činjenica da su je „izbliza” pratile ličnosti koje su s obe strane obavljale različite državne funkcije. Domaćini u Vrnjačkoj Banji su gotovo redovno dočekivali prvog čoveka Ambasade SR Nemačke i atašea za kulturu, kao i direktora Informativnog centra ove zemlje.³⁸ Iz Beograda su stizali i visoki srpski funkcioneri, poput pomoćnika republičkog sekretara za kulturu,³⁹ zatim, neizostavno su bili prisutni i predsednik lokalne opštine, te druge odgovorne ličnosti. U Nemačkoj su, takođe, srpski ambasador i konzul prisustvovali koncertima i svečanim završnim večerama na kojima su nemački gradonačelnici i njihovi saradnici, kao i generalni sekretari MRKZM uzimali učešće u svojstvu domaćina. Manifestaciju su posećivali povremeno i „muzičari-diplomate”, na prvom mestu eksponirani Milan Bajšanski, jugoslovenski dirigent i rukovodilac horova Radio Beograda, Jugoslovenske narodne armije, Opere Narodnog pozorišta u Beogradu, te osnivač hora „Beogradski madrigalisti”, s kojim je nastupao u inostranstvu promovišući jugoslovensko muzičko stvaralaštvo.⁴⁰

3. „Jugoslovensko-nemačka horske nedelja” i predstavljanje nasleđa srpske crkvene muzike

Kakvim su stvarnim motivima i ciljevima umetnički rukovodioci „Nedelje” sa srpske strane bili vođeni u susretima s nemačkim državnim predstavnicima i odgovornima ispred organizacije MRKZM ne može se na osnovu arhivske građe

³⁷ Tokom osamnaeste „Nedelje” su zajedno s učesnicima i organizatorima bile Milica Gajić i Jasminka Zec s Radio Beograda, izveštavajući u svojim priložima o pripremi koncerata koji su održani u Kruševcu i Zamku kulture u Vrnjačkoj Banji, 7. i 8. avgusta 1987. godine. Prema: AJ, 476, R5, „Izveštaj o 18. Jugoslovensko-nemačkoj nedelji [...]”, 2.

³⁸ Poimenice se u izveštajima navode ambasador Joakim Jenik, koji će nakon mandata u Beogradu postati rukovodilac jednog važnog sektora pri Ministarstvu inostranih poslova u Bonu, i koji je „Nedelju” nastavio da prati i onda kada se održavala u njegovoj zemlji; zatim, atašea za kulturu Gert Arens i Hans Oto Breker – direktor Informativnog centra SR Nemačke, kao i izaslanica nemačkog ambasadora Herijete Hil. Prema: AJ, 476, R4, „Prilog uz tačku 17. Izveštaj o VII Nemačko-jugoslovenskoj horskoj nedelji [...]”, 5; R2, „Izveštaj o VI Jugoslovensko-nemačkoj horskoj nedelji [...]”, 3; R5, „Izveštaj o 18. Jugoslovensko-nemačkoj nedelji [...]”, 2; R5, „Izveštaj o 18. Jugoslovensko-nemačkoj nedelji [...]”, 2.

³⁹ Udeo Gvozdena Jovanića, pomoćnika republičkog Sekretara za kulturu SR Srbije, kao i dr Petra Pravice, člana Izvršnog veća i predsednika Republičkog Komiteta za nauku i informatiku u podršci „Jugoslovensko-nemačkoj nedelji” nije bio zanemarljiv, o čemu skroman, ali ipak evidentan trag ostavlja Pavlović u svojim izveštajima. Up. AJ, 476, R5, „Izveštaj o 18. Jugoslovensko-nemačkoj nedelji [...]”, 2.

⁴⁰ Videti: Vesić, Peno, “The Structural Transformation of the Sphere of Musical Amateurism”, 48.

zaključiti ništa određeno. Izvesno je da je, kao što je već rečeno, afirmacija celovitog jugoslovenskog kulturnog, odnosno muzičkog miljea bila u prvim godinama održavanja manifestacije u središtu njihove pažnje. Vredno je pomena da je narativ zvaničnih akata i dopisa MOJ-a i MOS-a i dalje odisao prepoznatljivim ideološkim nabojem. Kao društvena i kulturno-vaspitna organizacija, MOJ je čak i krajem 80-ih godina zastupao programska načela Socijalističkog saveza radnog naroda Jugoslavije (SSRNJ) i Saveza socijalističke omladine Jugoslavije (SSOJ) i bio uključen u „revolucionarnu borbu svih organizovanih socijalističkih snaga, na čelu sa Savezom komunista Jugoslavije, za dalji razvoj socijalističkih samoupravnih odnosa u društvu i za socijalističku i samoupravu usmerenost i aktivno učešće mladih ljudi u razvoju društva”.⁴¹ Koliko god da su načela iz vremena osnivanja MOJ-a u realnosti bila pod senkom aktuelnih nacionalističkih i separatističkih tendencija u državi, u programskoj orijentaciji MOJ-a stajalo je da ona i dalje i da „mora biti svojevrsni nosilac socijalističko-samoupravnog jugoslovenstva”.⁴² U zvaničnom narativu se, međutim, od početka 80-ih češće nego ranije pojavljivala ideja o potrebi revitalizovanja muzičke tradicije, i to na nacionalnom nivou.⁴³

Umetnički rukovodioci „Jugoslovensko-nemačke nedelje” su i pre opisanih novijih programskih trendova unutar MOJ-a crkvenoj muzici, kao delu pravoslavne slovenske muzičke tradicije, dali sporadično mesto u repertoaru, koje je i kao takvo predstavljalo iskorak u odnosu na društveno prihvatljive i rado slušane horske kompozicije. Upoznavanje mladih nemačkih i jugoslovenskih pevača s „Heruvimskom pesmom” Stevana Stojanovića Mokranjca i delovima *Opela* Stevana Hristića na probama u toku „Nedelja” i njihovo izvođenje pred nemačkom i srpskom publikom nije se odvijalo „mimo radara” odgovornih kreatora kulturne politike u Srbiji. U popisima repertora koji su za sada dostupni nema naznake da su pod uticajem dr Dimitrija Stefanovića obrađivani i izvođeni napevi srpskih srednjovekovnih meloda Isaije, Nikole i kir Stefana Srbina, koje je on transkribovao prema tada još uvek važećim pravilima zapadnoevropske vizantološko-muzikološke škole Monumenta Musicae Byzantinae⁴⁴

⁴¹ AJ, 476, R2, „Za konferenciju Muzičke omladine Jugoslavije. Programska orijentacija MOJ za period 1986–1990 (predlog), Beograd, 24. decembra 1988. godine”, 1.

⁴² Isto.

⁴³ „Muzička omladina, ustajući protiv svih monopola u muzičkom životu, zalaže se za afirmaciju muzike kao dijela nacionalne kulture, za stvaralački susret svih nacionalnih muzika, za upoznavanje mladih s muzikom svih naših sredina”. Prema: AJ, 476, R75, „Zaključci Petog kongresa Muzičke omladine Jugoslavije održanog 23–25. maja 1981, Beograd, 17. januar 1982”, 3.

⁴⁴ O metodi Monumenta Musicae Byzantinae, prema kojoj su do konca 70-ih transkribovani i ujedno ozvučeni srednjovekovni vizantijski neumski zapisi, kao i o suštinskim razlikama između zapadnih i grčkih naučnika u pristupu njihovom tumačenju videti u: Vesna Peno, „O multikulturalnom i interkulturalnom pristupu u tumačenju pojačke tradicije pravoslavnih naroda na Balkanu – slučaj grčke i zapadnoevropske škole u vizantološkoj muzikologiji”, *Teme* 4 (2011):

i koje je često javno izvodio s horovima kojima je u Beogradu rukovodio. Izbor svojevrsnih klasika među srpskim kompozitorima koji su se okušali u domenu crkvene muzike bio je očekivan i mogao se uklopiti u celinu jugoslovenskog, a ne isključivo srpskog muzičkog nasleđa.

S reputacijom usamljenog istraživača koji se unutar Muzikološkog instituta SANU jedini u to vreme bavio vizantijskom i srpskom srednjovekovnom pojačkom tradicijom,⁴⁵ dr Dimitrije Stefanović je u okviru prigodnih predavanja, a naročito prilikom poseta srpskim manastirima u okolini Vrnjačke Banje bio u prilici da mladim polaznicima „Nedelje” približi iskustva liturgijskog života i pravoslavnog predanja, kao i da im pruži korisne uvide o umetničkim i istorijskim tekovinama koje su obeležile zlatno doba srpskog srednjeg veka. S velikim emotivnim nabojem, koji mu je, prema svedočenju bliskih saradnika i polaznika „Nedelje”, bio svojstven i u mlađoj životnoj dobi, a još više u zrelim godinama, on je u formi preglednih predavanja, bez opterećujućih konkretnih podataka i produbljene analize i tumačenja istorijskih i umetničkih pojava, a više intenzivnim psihološkim uticajem, držao pažnju prisutnih budnom, a neočekivanim izlivima osećanja ih je na specifičan način privlačio.⁴⁶ Miodrag Pavlović je u jednom izveštaju jednostavno zaključio: „Stefanović je postao pojam ‘Nedelje’ koji joj služi na čast. Učesnici ga prosto naprosto poštuju i vole”.⁴⁷

Pokušaj rekonstrukcije Stefanovićevih predavanja mogao bi se eventualno izvesti na osnovu sinopsisa koji je, u formi predloga, sačinio 1973. godine za planirani, a nije izvesno da li i realizovani, turnus MO Belgije u Međunarodnom centru MO u Grožnjanu. U ličnom pismenom obraćanju Miodragu Pavloviću, dr Dimitrije Stefanović je naveo da bi govorio o vizantijskoj muzici, s osvrtom na opštu istoriju, muzičke rukopise i notaciju, koju bi, štaviše, polaznici, uz njegovu pomoć, pokušali da transkribuju na savremeno notno pismo.⁴⁸ Uz vizantijsko pojanje, imao je u vidu i predavanja o srpskoj obrednoj i crkvenoj muzici u kontekstu uvođenja Slovena u hrišćanstvo i uporedo opstajanje obrednih pesama

---

1289–1302; Vesna Peno, „Metodološki disputi o tumačenju neumske notacije u XX veku”, *Muzikologija* 18 (2015): 15–33.

⁴⁵ Videti: Vesna Peno, „O počecima profilisanja vizantološke muzikologije u Srbiji: dometi i stranputice”, *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 60 (2023): 453–487.

⁴⁶ Uprkos vrlo uopštenim informacijama iz sačuvanih izveštaja iznenađuje činjenica da u vezi s predavanjima dr Dimitrija Stefanovića nije navedena nijedna određena tema. Iskazi o njegovom učinku na horskim nedeljama bi se mogli svesti na jedan koji je zabeležio dirigent Dušan Maksimović: „Predavanja dr Stefanovića su veoma zainteresovala sve učesnike, a za naše su bila posebno korisna jer su mnogo naučili i saznali”. AJ, 476, R2, „Izveštaj o VI Jugoslovensko-nemačkoj horskoj nedelji [...]”, 3.

⁴⁷ AJ, 476, R4, „Prilog uz tačku 17. Izveštaj o VII Nemačko-jugoslovenskoj horskoj nedelji [...]”, 7.

⁴⁸ Videti: AJ, 476, R55, „Dopis Miodragu Pavloviću, 27. IX 1973 Prilog: Predlog programa za turnus Muzičke omladine Belgije u Grožnjanu”.

(dodolskih, lazarica, krstonoša, slavskog pevanja) uz liturgijske napeve. Takođe, u nacrtu je zabeležio i sledeće teme: delatnost Svete braće Kirila i Metodija, manastiri (bez preciznijeg određenja o kojim bi konkretno bilo reči), o slovenskim rukopisima s neumskim zapisima, s posebnim osvrtom na hilendarsku rukopisnu riznicu; zatim o ukrajinskim i ruskim uticajima na srpsko crkveno pojanje, kao i o novijim crkvenopojačkim praksama, tzv. beogradskom i karlovačkom pojanju i njihovim glavnim predstavnicima – Korneliju Stankoviću i Stevanu Stojanoviću Mokranjcu, na čijim bi se rukovetima dodatno zadržao.⁴⁹ U ovako široko postavljenom kontekstu, dr Stefanović je imao nameru da govori čak i o udelu Branka Cvejića u melografskom radu na polju crkvene muzike, a čije je zbornike u tom periodu pripremao za štampu u okviru svojih institutskih radnih zaduženja. Kada se uzme u obzir nagoveštaj da bi mlade Belgijance upoznao i sa savremenom crkvenom muzikom, tada se zaista nameće opravdano pitanje kakav bi opšti utisak kod slušalaca mogao ostati i kakva nova saznanja bi zaista bili u stanju da usvoje nakon ovako raznorodnih tema, sagledanih u viševjekovnom razdoblju.⁵⁰ Izvesno je, međutim, da je dr Dimitrije Stefanović polaznicima „Jugoslovensko-nemačke horske nedelje” ukazivao prevashodno na sponu i sličnosti, a ne na razlike između zapadne i istočne hrišćanske muzičke tradicije i zapadnih i istočnih civilizacijskih vrednosti. U vremenu u kojem je ključno dejstvo na kulturnu i naučnu politiku i dalje dolazilo iz kabineta visokih državnih i partijskih funkcionera o inače stigmatizovanim i nepoželjnim crkvenim temama moglo se govoriti u „impresionističkom” maniru, u fluidnim tonovima i bez nedvosmislenih poruka. Dr Dimitrije Stefanović je s ličnih ekuumenističkih uverenja u tom smislu zaista bio više nego odgovarajući animator pred jugoslovenskom i nemačkom muzičkom omladinom.⁵¹ Benefite njegovih javnih istupa osim u okviru ove bilateralne saradnje, duge više od dve decenije, treba, tek rekonstruisati ukoliko se do iole pouzdanih izvora u budućnosti dođe.

Upitanost pak u korist koju je sama horska „Nedelja” na koncu 80-ih godina donosila nemačkim predstavnicima ispred organizacije MRKZM, javno je obznanjena tokom trajanja osamnaeste po redu manifestacije, u Vrnjačkoj Banji 1987. godine. Dirigent Frank Lenen, naslednik Kunibertasa Dobrovolskisa, jeste u ime MRKZM izneo protest zbog nenajavljenog skraćanja broja dana u okviru

⁴⁹ Isto.

⁵⁰ Stefanović je imao želju da mlade Belgijance uključi u pripremanje izvođenja *Liturgije* Stevana Mokranjca, koristeći notni materijal s latiničkim tekstom u izdanju „Prosvete”, za šta bi bili zaduženi on lično, njegov asistent i saradnik u Muzikološkom institutu SANU, Danica Petrović i Predrag Miodrag, tada nastavnik crkvene muzike u Pravoslavnoj bogosloviji u Krki. Prema: Isto.

⁵¹ Bitno je napomenuti da je dr Stefanović bio angažovan kao predavač i izvan bilateralnih horskih „Nedelja”, te da je u okviru redovnog programa MOS-a od početka 70-ih godina imao priliku da govori o staroj srpskoj muzici i srpskom kulturnom nasleđu u brojnim mestima u kojima je ova organizacija bila aktivna (npr. u Nišu, Aleksincu itd.). Videti detaljnije o tome u poglavlju 6 ovog zbornika.

kojih se muzički susret odvijao. Pokazao je i nerazumevanje za finansijske razloge koje su srpski organizatori naveli kao opravdanje.⁵²

Da je nastali problem prevaziđen pokazalo se naredne godine, kada je u Marktoberdorfu nastavljena saradnja, u trajanju od osam dana, uz prisustvo jugoslovenskog generalnog konzula iz Minhena dr Miodraga Mitića, koji je došao sa saradnicima, kao i pod budnim nadzorom Adolfa Langa, u to vreme novoizabranog generalnog sekretara MRKZM, koji je manifestaciju ispratio od početka do kraja.⁵³ Stručni tim s umetničkim rukovodiocima i odabranim delegatima među horistima činio je izabranu grupu koja je svakodnevno imala sastanke s nemačkim predstavnicima, razmatrajući perspektivu opstanka „Nedelje”. Atmosfera nije nalikovala uobičajenoj prijateljskoj, budući da je sekretar Lang nedvosmisleno pre početka manifestacije pokazao svoje neraspoloženje povodom ideje da se saradnja produži. Zaključci razgovora – koji su protekli u neprijatnosti koju su zasigurno osećale obe strane – bili su sledeći: 1. MRKZM i MOS su se obavezali da će podržati „Nedelju” i naredne godine, tražeći za nju podršku svojih kulturnih organizacija – svaka u svojoj sredini, koristeći, pritom, i međunarodne ugovore o kulturnoj saradnji SR Nemačke i SFRJ; 2. MRKZM je prihvatio da ponese veći deo finansijskog tereta u propagandi „Nedelje” u širim razmerama; 3. obe strane su pokazale spremnost da se raspiše poseban svetski konkurs za horska dela koja će se izvoditi na narednim „Nedeljama”.⁵⁴

Pored ovih načelnih dogovora, srpskim organizatorima je bilo jasno da generalni sekretar Adolf Lang nije optimista u vezi s opstankom manifestacije. Uprkos tome što je generalni sekretar MOS-a u izveštaju podvukao sve važne mere koje se unapred moraju izvesti, a ne tek planirati u vezi s jubilaranom – dvadesetom „Nedeljom” i to na nivou MOJ-a, u Fondu MOJ-a nema potvrde da se ova manifestacija održala u Vrnjačkoj Banji. Trojici predstavnika srpskog organizacionog i umetničkog tima: Pavloviću, Maksimoviću i Stefanoviću, uručeno je najviše državno priznanje SR Nemačke – „Veliki krst za zasluge”, koje im je dodelio ondašnji predsednik Rihard Karl Frajher fon Vajczeker (Weizsäcker

⁵² Miodrag Pavlović je u vezi s prigovorima nemačkog dirigenta ostavio iscrpniji izveštaj nego što je to obično činio. Imajući na umu da će o svim segmentima razgovora svakako biti u obavezi da obavesti rukovodstvo MOJ-a, on je naveo i podatak da je broj ukupno održanih horskih nedelja na nemačkoj, odnosno jugoslovenskoj strani izjednačen, ali da je ukupni broj dana u kojima se manifestacija odvijala veći u slučaju srpskih domaćina (osamdeset devet naspram osamdeset i pet). Pavlović je dodao i to da nakon Lenenovog protesta nije obavljen nijedan ni službeni, ni lični razgovor u vezi sa spornim pitanjima. Prema: AJ, 476, R5, „Izveštaj o 18. Jugoslovensko-nemačkoj nedelji [...]”, 3.

⁵³ AJ, 476, R5, „XIX Nemačko-jugoslovenska horska nedelja [...]”, 4.

⁵⁴ MRKZM je u to svrhu trebalo da uloži novac (5.000 DM), a MO svoje radno iskustvo u raspisivanju konkursa. Prema: Isto, 5.

/1920–2015/).⁵⁵ Ovim činom je na jugoslovensko-nemačku muzičku bilateralnu saradnju stavljena tačka.

Horska „Nedelja” dobila je pod okriljem MOS-a drugi život. Čitav koncept naprosto je preseljen u drevni manastir Studenicu – zadužbinu Stefana Nemanje–Svetog Simeona, pod čijim svodovima se od 1992. održavala tzv. „Letnja duhovna akademija”. Ovaj se pak projekat – koji je započeo u vreme raspada zajedničke države, u periodu tranzicije sa svim turbulencijama koje su pratile politički i društveni život u ostatku zemlje koja je i dalje nosila ime Jugoslavija – odvijao pod nadzorom akademika Dimitrija Stefanovića i njegovih bliskih saradnika, među kojima je važan udeo u promociji imala muzikolog dr Snežana Nikolajević, urednik muzičke redakcije Radio-televizije Srbije. Studenička horska manifestacija, na kojoj su mladi iz različitih delova Srbije bili okupljeni kako bi zajedničkim trudom savladali repertoar sastavljen od isključivo crkvenih kompozicija, važna je iz više razloga koji se u završnici ovog rada ne mogu detaljno obrazložiti. Jedan je ipak potrebno pomenuti. Konceptcija „Letnje duhovne akademije”, a pre svega primarni ciljevi kojima su se rukovodili njeni organizatori i predavači (uglavnom u ustaljenom sazivu) omogućavaju posrednu, ali uprkos tome, objektivnu sliku o mehanizmima na kojima se mahom odvijaju važni i po posledicama dalekosežni kulturni projekti, kao i o dejstvu primenjene nauke, tačnije naučnika koji su u uvežbanj u ulozi animatora oprobani i vešti kreatori kulturoloških modela koji se trajno utiskuju u svest mlađe populacije. Izgledalo je da je u vaspitnom dejstvu na mlade u godinama beznađa crkvena muzika pod svodovima nemanjičke zadužbine nadoknadila svoje odsustvo iz javne zvučne sfere iz socijalističkog perioda, no ostaje da se utvrdi istina da li je u pravu svrhu upotrebljena ili zloupotrebljena.

Lista referenci

Arhivski izvori

Arhiv Jugoslavije, Fond Muzičke omladine Jugoslavije (476):

- Registrature 2, 4, 5, 25, 55, 75, 80

***

Blagojević, Mirko. *Religija i crkva u transformacijama društva*. Beograd: Filip Višnjić, 2005.
Mojzes, Paul. “Religious Liberty in Yugoslavia: A Study in Ambiguity”. *Occasional Papers on Religion in Eastern Europe*, Vol. 6, Iss. 2, Article 2 (1986).

⁵⁵ Na ovom podatku zahvalna sam dr Snežani Nikolajević.

- Milin, Melita. “Orthodox Sacred Music as an Undesirable Segment of Tradition in Communist Yugoslavia”. U: *Musikgeschichte zwischen Ost und West: von der ‘musica sacra’ bis zur Kunstreligion. Festschrift für Helmut Loos zum 65. Geburtstag*, uredili Stefan Keym, Stephan Wünsche, 225–234. Leipzig: Leipziger Universitätsverlag, 2015.
- Peno, Vesna. „O multikulturalnom i interkulturalnom pristupu u tumačenju pojačke tradicije pravoslavnih naroda na Balkanu – slučaj grčke i zapadnoevropske škole u vizantološkoj muzikologiji”, *Teme* 4 (2011): 1289–1302.
- Peno, Vesna. „Metodološki disputi o tumačenju neumske notacije u XX veku”. *Muzikologija* 18 (2015): 15–33.
- Peno, Vesna. „O počecima profilisanja vizantološke muzikologije u Srbiji: dometi i stranputice”. *Zbornik radova Vizantološkog instituta* 60 (2023): 453–487.
- Vesić, Ivana, Peno, Vesna. “The Structural Transformation of the Sphere of Musical Amateu- rism in Socialist Yugoslavia: A Case Study of the Beogradski Madrigalisti Choir”. *New Sound* 51 (2018): 43–63.